UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I”
Centrul de Studii Strategice de Apărare şi Securitate

Alexandra SARCINSCHI

DIMENSIUNILE NONMILITARE ALE SECURITĂȚII

EDITURA UNIVERSITĂȚII NAȚIONALE DE APĂRARE „CAROL I”
Bucureşti, 2005

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SARCINSCHI, ALEXANDRA
Dimensiunile nonmilitare ale securității / Alexandra Sarcinschi. – Bucureşti : Editura Universității Naționale de Apărare, 2005
Bibliogr.
ISBN 973-663-259-8

355.45(498)
338(498)

- **Lucrarea a fost discutată în şedința Consiliului Științific al CSSAS**

ISBN 973-663-259-8

CUPRINS

1. DE CE DIMENSIUNILE NONMILITARE ALE SECURITĂȚII?

Sfârşitul Războiului Rece a adus cu sine şi modificarea percepției indivizilor umani asupra tipurilor de amenințări la adresa securității lor. Astfel, problemele ce țin de dimensiunile nonmilitare ale securității au luat locul celor de natură militară, însă fără a le elimina. În ansamblu, perioada sfârşitului de secol XX şi începutului de secol XXI este marcată atât de creşterea în amploare a procesului de globalizare, cât şi de câteva direcții imprimate de noile caracteristici ale mediului internațional de securitate, ce se înscriu în această tendință, precum: declanşarea unui nou val de lărgire a spațiului euro-atlantic şi a Uniunii Europene; asumarea de către NATO şi UE a noi roluri, ce decurg şi din sporirea numărului de membri; afirmarea luptei împotriva terorismului ca principal obiectiv al agendei tuturor instituțiilor şi organizațiilor internaționale de securitate; extinderea zonei de acțiune a instituțiilor şi organizațiilor internaționale de securitate în afara „frontierelor" lor inițiale; restrângerea capabilităților militare din vechile zone de conflict, redirecționarea lor spre alte spații şi desemnarea rolurilor de stabilizare şi menținere a păcii altor instituții şi organizații internaționale de securitate; reafirmarea rolului unor instituții şi organizații de securitate aflate, până acum, pe planul doi în materie de activitate şi afirmare la nivel internațional. Pe lângă urmărirea acestor procese, pe agenda relațiilor internaționale un loc principal este ocupat de problemele de securitate. Nu este vorba numai despre terorism, ci şi despre sărăcie, şomaj, crimă organizată, proliferarea armelor de distrugere în masă, imigrație ilegală, dezastre ecologice şi competiție acerbă pentru resurse naturale. Este posibil ca, în următorii ani, multe dintre aceste probleme ce nu țin cont de granițe să se acutizeze, însoțind procesul de globalizare.

Putem afirma cu certitudine că, la început de secol XXI, pericolele şi amenințările la adresa securității tind să devină din ce în ce mai difuze, puțin predictibile şi multidimensionale. Spre deosebire de amenințările militare tradiționale ce emană de la un adversar cunoscut, acestea nu pot fi contracarate nici prin creşterea cheltuielilor militare sau desfăşurarea de trupe şi nici prin închiderea granițelor. Din aceste motive, a crescut nevoia de cooperare internațională, multe dintre pericolele şi amenințările menționate neputând fi rezolvate în cadrul tradițional al securității naționale. Eforturile de a redefini securitatea pleacă de la câteva premise:

- deținerea armelor de distrugere în masă nu furnizează în mod necesar securitate;
- securitatea într-o lume în globalizare nu poate fi furnizată exclusiv pe baze naționale;
- centrarea atenției pe securitatea statului este inadecvată, întrucât dacă indivizii şi comunitățile se află într-o stare de insecuritate, statul însuşi este fragil;
- dimensiunile nonmilitare ale securității au devenit din ce în ce mai importante.

Redefinirea conceptului de securitate se desfăşoară într-un context în care actorii statali şi nonstatali au viziuni diferite asupra provocărilor la adresa securității, în conformitate cu tradiționala distincție între nord şi sud din relațiile internaționale: nordul şi-a centrat atenția pe terorism şi armele de distrugere în masă, în timp ce sudul este preocupat de sărăcie şi subdezvoltare. Elaborarea unei viziuni comune asupra securității este posibilă numai prin conştientizarea faptului că multe dintre actualele provocări sunt, de fapt, rezultatul existenței unor riscuri şi vulnerabilități comune ce necesită soluții de aceeaşi natură. De aceea, au apărut concepte de genul securitate colectivă, securitate comună sau securitate prin cooperare. Aceste trei concepte au o dimensiune militară predominantă deoarece realizarea stării de securitate va

depinde, în mare măsură, de contracararea provocărilor tradiționale la adresa securității, precum limitarea proliferării armelor de distrugere în masă şi rezolvarea conflictelor înainte ca acestea să devină violente. Totuşi, problemele legate de sărăcie, suprapopulare, degradarea mediului, schimbarea climei etc. reprezintă deja amenințări împotriva cărora trebuie angrenate resurse uriaşe, atât de natură financiară, cât şi umană.

2. DIMENSIUNILE NONMILITARE ALE SECURITĂȚII – CADRU TEORETIC

2.1. Sistemul global. Omul. Securitatea umană

Conceptul folosit cel mai des în analizele de securitate, în special ale dimensiunilor nonmilitare, este acela de *securitate umană*. De ce securitate umană? Pentru că subiectul şi obiectul de referință al securității este individul uman, iar starea de securitate a indivizilor trebuie să constituie punctul de pornire al oricărui studiu din acest domeniu, indiferent de nivelul analizat (național, zonal, regional sau global). Omul reprezintă elementul esențial al oricărei forme de organizare socială, iar gradul de realizare a securității acestuia se reflectă în securitatea grupului din care face parte. În opinia noastră, *securitatea şi, în special, securitatea umană reprezintă o stare ce exprimă percepția absenței riscurilor, pericolelor şi amenințărilor la adresa existenței, valorilor şi intereselor indivizilor umani (în orice formă de constituire), dar şi procesele de gestionare a acestei percepții şi a formare a sa*.

Varietatea definițiilor acestui concept demonstrează faptul că, deocamdată, problematica securității este departe de a fi pe deplin clarificată. Situația este cauzată de faptul că toate sensurile existenței umane sunt construite prin definiții rezultate din experiența perceptivă a indivizilor. Astfel, realizarea stării de securitate, indiferent de nivelul şi domeniul la care ne

raportăm, este îngreunată de uriaşa varietate a valorilor şi intereselor oamenilor, ce, adesea, intră în contradicție, creând temeri asupra securității individuale, grupale, naționale, statale, suprastatale.

Totuşi, trebuie accentuat faptul că existența individului uman nu se poate desfăşura în afara sistemului global şi, în consecință, analiza de securitate nu poate ignora elementele acestuia:

- contextul, atât structural, cât şi istoric, ce defineşte parametrii de bază sau circumstanțele;
- cultura, adică perspectivele ideologice, cognițiile, sentimentele şi judecățile care dau sistemului valoare, sens şi orientare;
- structura de actori şi resursele acestora, cu ajutorul cărora realizează scopurile stabilite;
- procesele, relațiile dinamice de cooperare sau antagonice, prin care actorii urmăresc realizarea scopurilor pe termen scurt sau lung;
- efectele sau consecințele intenționate şi neintenționate ale acțiunilor, inacțiunilor şi proceselor.

Din altă perspectivă[1], sistemul global poate fi văzut ca o juxtapunere a cinci subsisteme majore:

- subsistemul politic,
- subsistemul economic,
- subsistemul social (mai exact, socio-demografic, fără componenta culturală),
- subsistemul cultural şi
- subsistemul ecologic.

Subsistemele sunt interrelaționate şi, în acelaşi timp, fiecare reflectă natura specifică a elementelor sale constitutive (context, cultură, structuri, procese, efecte):

---

[1] Nef, Jorge, *Human Security and Mutual Vulnerability: The Global Political Economy of Development and Underdevelopment*, Ottawa: IDRC Books, 1999.

1. Subsistemul politic:
   - context: capacități şi aşteptări ale maselor şi ale elitei;
   - cultură: ideologii;
   - structuri: grupuri de interese, partide, guverne, birocrații etc.;
   - procese: consens, represiune, rebeliune etc.;
   - efecte: guvernare sau violență.
2. Subsistemul economic:
   - context: modele economice;
   - cultură: doctrine economice;
   - structuri: consumatori şi producători;
   - procese: producția şi distribuirea de bunuri şi servicii;
   - efecte: prosperitate sau sărăcie.
3. Subsistemul social:
   - context: aşteptări sociale şi tradiții;
   - cultură: valori, norme, atitudini, identitate şi personalitate;
   - structuri: statusuri şi roluri sociale;
   - procese: interacțiuni sociale;
   - efecte: echitate sau inechitate.
4. Subsistemul cultural:
   - context: imagini ale lumii fizice şi sociale, experiențe colective;
   - cultură: axiologie, teleologie, deontologie, coduri etice şi morale;
   - structuri: structuri de educație formală şi informală;
   - procese: învățare;
   - efecte: instruire sau ignoranță.
5. Subsistemul ecologic:
   - context: mediul natural;
   - cultură: ecocultura (locul atribuit mediului în viziunea comună);
   - structuri: distribuția resurselor şi a spațiului;
   - procese: epuizarea sau regenerarea resurselor naturale;

   - efecte: sustenabilitate sau reducere.

Se observă că această „disecție" a sistemului global este deosebit de utilă pentru analiza de securitate, deşi nu include şi un subsistem militar, caz în care ar fi acoperit toate dimensiunile securității.

2.2. Dimensiunile nonmilitare ale securității – perspective teoretice

Fiind date aceste componente ale sistemului global, analiza lor pune accentul pe unul sau altul dintre elemente, în funcție de cadrul teoretic folosit. În analiza de securitate există două teorii contemporane ce s-au afirmat: neorealismul şi postmodernismul. Neorealismul accentuează importanța rolului statului ca furnizor de securitate, în timp ce postmodernismul accentuează interdependențele dintre actorii nonstatali.

Neorealiştii, reprezentanți de Barry Buzan[2], afirmă că abordarea securității doar din punct de vedere al dimensiunii militare, promovată în timpul Războiului Rece, nu a făcut altceva decât să prejudicieze dezvoltarea conceptului. Din acest motiv, sfera sa de cuprindere a fost lărgită prin introducerea în analiză a noi dimensiuni ale securității - politică, economică, socială şi ecologică -, cu mențiunea că statul suveran rămâne principalul obiect de referință al analizei de securitate.

Postmoderniştii (Ken Booth[3]) sunt şi ei de părere că este

---

[2] Barry Buzan, considerat a fi unul dintre principalii reprezentanți ai Şcolii de la Copenhaga, este în prezent profesor în Departamentul de Relații Internaționale al Şcolii de Ştiințe Politice şi Economice, Londra, şi autor al unora dintre lucrările de bază pentru analiza de securitate, precum: *Popoarele, statele şi teama*, 1991 şi *SUA şi marile puteri: politica mondială în secolul XXI*, 2004.

[3] Ken Booth este profesor în cadrul Departamentului de Politică Internațională al Universității din Wales şi autor al unor importante lucrări în domeniul securității, cum ar fi: *Noi idei despre strategie şi securitate internațională*, 1991; *Arta guvernării şi securitate*, 1998; *Lumi în coliziune: teroarea şi viitorul ordinii globale*, 2002.

nevoie de lărgirea sferei de definire a securităţii, însă că nu statul deţine principalul rol în realizarea stării de securitate, ci actorii nonstatali, precum indivizii, grupurile culturale şi etnice, blocurile economice regionale, corporaţiile multinaţionale, organizaţiile nonguvernamentale etc. Conceptul de securitate este lărgit atât pe verticală, cât şi pe orizontală, având în centru ideea conform căreia securitatea umană este diferită de securitatea statului şi cu mult mai importantă decât ea. Postmoderniştii şi, în special Booth, consideră că statele şi guvernele nu constituie principalele obiecte de referinţă ale securităţii întrucât, deşi se presupune că ar trebui să reprezinte furnizorii de securitate pentru cetăţeni, ele au devenit surse de insecuritate pentru oamenii de care sunt responsabile.

Ambele abordări se adresează în special dimensiunilor nonmilitare ale securităţii, iar diferenţa principală dintre ele constă în natura obiectului de referinţă identificat în analiza de securitate. Punctul de vedere neorealist plasează securitatea umană alături de cea a statului, ca obiect de referinţă identic în teoria şi practica de securitate: analiza de securitate este preocupată de „soarta” colectivităţilor umane; acestea sunt constituite din cetăţeni ai statului, astfel că statul devine obiectul de referinţă al securităţii. În acelaşi timp, postmoderniştii afirmă că ideea de securitate a statului era folosită de guverne pentru a camufla realitatea şi a ascunde adevăratele probleme de securitate, care, de fapt, erau problemele regimului şi ale partizanilor săi, din acest motiv, abordarea promovând conceptul de securitate umană.

În acelaşi cadru se înscrie şi abordarea Organizaţiei Naţiunilor Unite. În anul 1993, Programul Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare a publicat Raportul anual asupra dezvoltării umane, în care a introdus noţiunea de *securitate umană*, ce, în anii următori, a devenit un reper pentru un nou model de securitate, o nouă paradigmă a securităţii. Conform viziunii ONU, societatea umană trebuie să se înscrie rapid într-un

proces de transformare pe două niveluri, al cărui rezultat să fie pe de o parte transferul centrului de greutate de la securitatea teritorială la cea a oamenilor, iar pe de altă parte, transferul mijloacelor de realizare a securităţii de la achiziţia de armament la dezvoltarea umană sustenabilă. Securitatea umană necesită, în acest caz, contracararea unei largi game de ameninţări la adresa oamenilor, grupate astfel:

- securitatea economică – asigurarea unui venit minim necesar fiecărui individ;
- securitatea hranei – garantarea accesului fizic şi economic la hrana de bază;
- securitatea din punct de vedere al sănătăţii – garantarea protecţiei minime faţă de boli şi un stil de viaţă nesănătos;
- securitatea ecologică – protejarea oamenilor faţă de deteriorarea mediului şi dezastrele naturale;
- securitatea personală – protejarea oamenilor de violenţa fizică, oricare ar fi sursa acesteia;
- securitatea comunităţii – protejarea oamenilor de pierderea relaţiilor şi valorilor tradiţionale, de violenţă etnică şi sectară;
- securitatea politică – furnizarea unui mediu de viaţă bazat pe respectarea în societate a drepturilor omului.

În ansamblu, cadrul în care ONU promovează securitatea umană este definit de rapoartele Programului Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare ce sunt implementate în diverse domenii de acţiune, în special prin menţinerea păcii, intervenţia umanitară, sprijinul acordat refugiaţilor etc. Cu toate acestea, se pare că oficialii ONU au pierdut din vedere în ultimii ani problema securităţii umane, întrucât conceptul nu a fost utilizat nici în cursul Summit-ului Mileniului, nici în Declaraţia Mileniului. Probabil că motivul principal constă în caracterul eterogen al conceptului, dar şi în lipsa de entuziasm manifestată de ţările care au promovat agenda de securitate umană în contextul reformelor generale iniţiate în cadrul Organizaţiei.

Analizând aceste curente existente în domeniul studiilor

de securitate, alături de componentele sistemului global, pot fi sintetizate următoarele dimensiuni ale securității:

- dimensiunea militară;
- dimensiunea politică;
- dimensiunea economică;
- dimensiunea socială;
- dimensiunea culturală;
- dimensiunea ecologică.

Chiar dacă unii dintre teoreticienii securității, în special Şcoala de la Copenhaga, includ dimensiunea culturală în cea socială, optăm pentru clasificarea de mai sus, întrucât, în opinia noastră aspectele legate de cultură sunt deosebit de importante pentru studiul securității, iar alăturarea lor problemelor demografice sau celor referitoare la roluri şi statusuri sociale, cuprinse de dimensiunea socială, nu ar face altceva decât să le arunce într-un plan secundar.

Aşadar, toate cele şase dimensiuni sunt la fel de importante pentru realizarea stării de securitate şi, mai mult, ele interrelaționează. Astfel, dimensiunea politică vizează atât relația dintre stat şi cetățenii săi, cât şi relațiile internaționale ale statului respectiv. Dimensiunea economică are în vedere fundamentarea economică a puterii militare, dar şi componenta pur economică a securității la toate nivelurile sale, cu accent pe cel individual. Acest ultim nivel este şi cel vizat de dimensiunea socială a securității: securitatea statului este extrem de importantă, însă nu poate fi realizată fără a avea la bază securitatea indivizilor. Dimensiunea culturală priveşte delicatele probleme legate de etnie şi religie, sursele unora dintre cele mai importante conflicte ale ultimelor decenii. În fine, dimensiunea ecologică, o problemă mai nou aflată în studiu, include trei aspecte ce nu pot fi ignorate: problemele de mediu cauzate de război, resursele naturale a căror posesie sau control poate naşte dispute internaționale şi catastrofele naturale.

3. DIMENSIUNEA POLITICĂ

În cadrul multitudinii de schimbări ce au marcat sfârşitul secolului XX şi începutul secolului XXI, există o constantă ce traversează această perioadă de timp: nevoia de democratizare şi dezvoltare nu numai a fostelor țări comuniste, ci şi a altor țări slab dezvoltate din toată lumea. Intensitatea acestei nevoi a variat în funcție de paradigmele existente într-un moment sau altul al istoriei recente, atingând punctul culminant, nu odată cu declanşarea conflictelor interetnice din Balcani, ci atunci când SUA şi NATO au inițiat ample operații militare în Orientul Apropiat şi Mijlociu, după momentul 11 septembrie 2001.

Toate acestea sunt repere pentru dimensiunea politică a securității, ce poate fi analizată pe două niveluri: cel intern, în care conceptele de *bună guvernare* şi *proastă guvernare* au un rol central, şi cel extern, raportat la securitatea internațională sau la dreptul internațional.

Dimensiunea politică a securității este reflectată şi în strategiile de securitate ale anilor ’90. Pe lângă lupta împotriva terorismului şi integrarea europeană şi euroatlantică, statele europene şi nu numai (de exemplu SUA, ca unică superputere a lumii) au introdus noi concepte: *proasta guvernare*, ca potențial risc, sau *buna guvernare*, ca deziderat şi modalitate de realizare a stării de securitate. Mai mult, organizații internaționale, precum ONU, Comisia Europeană sau Banca Mondială, au început să se preocupe din ce în ce mai mult de identificarea şi rezolvarea problemelor de guvernare. Buna guvernare a devenit o condiție esențială pentru asistența de dezvoltare furnizată de agențiile internaționale donatoare. De asemenea, buna guvernare reprezintă una dintre principalele ținte ale Scopurilor de Dezvoltare ale Mileniului, agenda ONU pentru reducerea sărăciei şi îmbunătățirea condițiilor de viață.

În continuare ne vom opri asupra celor două concepte mai sus menționate întrucât analiza lor presupune raportarea nu

numai la nivelul intern, ci şi la cel extern al studiului dimensiunii politice a securităţii.

3.1. Guvernare. Buna guvernare vs. proasta guvernare

Guvernarea reprezintă, în sens larg, procesul decizional şi cel prin care sunt sau nu implementate deciziile. Conceptul este folosit într-o multitudine de sensuri şi domenii ale vieţii societăţii. Figura nr. 1 ilustrează acest lucru:

Figura nr. 1

Sursa: Hyden, Goran şi Julius Court, *Governance and Development*, în „World Governance Discussion Paper 1”, United Nations University, 2002

Cele două linii demarcă partea esenţială, teoretică a conţinutului guvernării, de cea ce reflectă caracterul său practic. De-a lungul liniei orizontale, sunt plasate punctele de vedere referitoare la guvernare, ca set de reguli ale conducerii sectorului public, şi cele care consideră guvernarea modalitatea de supraveghere şi control a aceluiaşi sector. Abordarea bazată pe reguli tinde să sublinieze determinările instituţionale ale deciziilor, în timp ce cealaltă se concentrează pe modalităţile în

care sunt implementate aceste decizii. De-a lungul liniei verticale, guvernarea este privită, pe de o parte, ca proces, iar pe de altă parte, ca activitate. Ca proces, guvernarea este un fenomen în desfăşurare, dificil de surprins, dar identificabil prin rezultatele sale, iar ca activitate, este reflectată în intenţiile şi acţiunile umane. Figura prezentată mai sus identifică tocmai cele patru abordări ale guvernării şi felul în care acestea sunt utilizate în societate. De exemplu, cei din administraţia publică au o viziune complementară cu cea a agenţiilor internaţionale de dezvoltare, considerând că guvernarea este supraveghere şi control, dar nu ca activitate, ci ca proces. De asemenea, abordarea agenţiilor este diferită de cea a specialiştilor în relaţii internaţionale[4], care se raportează la guvernare ca la un proces centrat pe reguli. Ei consideră că aceasta, în plan naţional, modelează cadrul în care acţionează cetăţenii şi decidenţii politici, iar în plan internaţional, este un proces ce implică multipli actori ai arenei internaţionale, care produc norme şi reguli noi cu scopul cooperării în sensul rezolvării problemelor globale.

Agenţiile internaţionale de dezvoltare şi, implicit, principalele organizaţii internaţionale, consideră că guvernarea este o activitate al cărei scop este supravegherea şi controlul societăţii pentru a urma o anumită direcţie ce reflectă nevoile lor programatice. Banca Mondială defineşte guvernarea prin tradiţiile şi instituţiile pe baza cărora, într-o ţară, este exercitată autoritatea cu scopul realizării binelui comun[5]. Aceasta include: procesul prin care sunt selecţionaţi, monitorizaţi şi înlocuiţi cei care deţin autoritatea; capacitatea guvernului de a gestiona

[4] Holsti, K.J., *Governance without Governement: Polyarchy in the 19th Century*, European International Politics, 1992; March, J.G. şi J.P. Olsen, *Democratic Governance*, 1992. Apud Hyden, Goran şi Julius Court, *Governance and Development*, în „World Governance Discussion Paper 1”, United Nations University, 2002.

[5] http://www.worldbank.org/wbi/governance.

eficient resursele şi de a implementa politicile; respectul cetăţenilor şi al statului pentru instituţiile care guvernează interacţiunile economice şi sociale dintre ei.

Comisia Europeană, ca principal forum al UE pentru rezolvarea problemelor de acest tip, consideră că guvernarea se referă la capacitatea statelor de a-şi „servi” cetăţenii, la regulile, procesele şi comportamentele prin care sunt exprimate şi gestionate interesele şi prin care este exercitată în societate puterea[6]. În ciuda caracterului său larg şi deschis, guvernarea este un concept practic, strâns legat de aspectele de bază ale funcţionării oricărui sistem politic sau social.

În accepţiunea ONU, guvernarea este acel sistem de valori, politici şi instituţii prin care o societate îşi gestionează problemele economice, politice şi sociale[7]. Astfel, societatea se organizează pe ea însăşi pentru a lua şi implementa decizii, prin acord mutual şi acţiune reciprocă. De asemenea, guvernarea include toate mecanismele şi procesele folosite de cetăţeni pentru a-şi articula interesele, rezolva divergenţele şi exercita drepturile şi obligaţiile legale.

Acţiunea agenţiilor de dezvoltare şi a organizaţiilor internaţionale este destinată instituirii unei *bune guvernări*. Este evident faptul că existenţa acestui concept implică nu numai existenţa celui de *proastă guvernare*, dar şi a unei metodologii de evaluare a guvernării.

Ce înseamnă *bună guvernare* şi ce înseamnă *proastă guvernare*? Cum pot fi măsurate, identificate? Care norme trebuie să prevaleze în măsurarea guvernării? Este democraţia liberală singurul etalon al guvernării?

Pare dificil să răspundem la aceste întrebări, însă, dacă stabilim un sistem de referinţă familiar, problemele par a se clarifica. Aşadar, întrucât, în opinia noastră, fiinţa umană

[6] European Commission, *Communication on Governance and Development*, 2003.
[7] *UNDP Strategy Note on Governance for Human Development*, 2004.

constituie punctul de plecare al unei astfel de analize, vom considera că domeniul drepturilor omului oferă cea mai bună abordare. În acest sens, sunt importante nu numai reglementările ONU referitoare la drepturile omului şi la dezvoltare, ci şi teoriile psiho-sociale referitoare la nevoile umane, ce trebuie satisfăcute pentru a asigura dezvoltarea acestora. Sintetizăm, astfel, două abordări ale dezvoltării: cea bazată pe drepturi şi cea bazată pe nevoi[8].

Prima, cea bazată pe drepturi, este construită pe următoarele afirmaţii:

- drepturile sunt realizate;
- întotdeauna, drepturile implică şi obligaţii;
- drepturile omului sunt universale;
- drepturile pot fi realizate numai dacă sunt luate în considerare atât rezultatele, cât şi procesele;
- drepturile sunt indivizibile întrucât sunt interdependente;
- în perspectiva aceasta, acţiunile caritabile sunt obscene.

Abordarea bazată pe nevoi nu oferă indicatori clari pentru guvernare, întrucât este întemeiată pe principii mult mai ambigue decât cele anterioare:

- nevoile sunt întrunite sau satisfăcute;
- nevoile nu implică sarcini sau obligaţii;
- nevoile nu sunt neapărat universale;
- nevoile pot fi satisfăcute prin strategii care vizează rezultatele acţiunii;
- nevoile pot fi clasificate în funcţie de priorităţi;
- nevoile pot fi satisfăcute prin acţiuni caritabile şi bunăvoinţă.

Afirmăm că această abordare nu este potrivită pentru scopul stabilit, deoarece, chiar dacă am opta pentru o anumită

[8] Vezi Hyden, Goran şi Julius Court, *Governance and Development*, în „World Governance Discussion Paper 1”, United Nations University, 2002; Sen, Amartya, *Development as Freedom*, New York: Random House, 1999.

teorie a nevoilor, de exemplu cea a lui Maslow[9], ea rămâne ambiguă din cauza complexității naturii umane şi a lipsei unor reglementări coerente în domeniu.

Spre deosebire de abordarea bazată pe nevoi, cea centrată pe drepturi oferă mai multe avantaje, din cel puțin trei motive. În primul rând, îşi centrează atenția pe cetățeni, buna guvernare fiind considerată un bun public la care aceştia au dreptul. În al doilea rând, acordă o deosebită atenție drepturilor şi proprietății şi recunoaşte faptul că sărăcia nu este doar o consecință a deprivării economice, ci mai ales a nerespectării drepturilor cetățenilor. În fine, această abordare aduce în prim-plan importanța normelor şi a regulilor prin care societatea este guvernată şi este realizat procesul de dezvoltare a acesteia.

3.2. Putem măsura buna guvernare? Dar proasta guvernare?

Specialiştii în ştiințe economice, politice şi sociale au reuşit să dea un răspuns pertinent la această întrebare. Astfel, unii dintre aceştia au propus următoarea grilă de analiză, formată din şase indicatori ai bunei guvernări[10]:

1. participarea – gradul de implicare a decidenților;
2. decența – gradul în care crearea şi implementarea legilor ține cont de demnitatea umană;
3. corectitudinea – gradul în care regulile se aplică tuturor la fel, indiferent de statutul social;
4. responsabilitatea – gradul în care oficialii publici, aleşi sau numiți, îşi asumă responsabilitatea pentru acțiunile lor şi răspund cerințelor formulate de public;

[9] Abraham Maslow (1908-1970) este creatorul piramidei nevoilor umane, o teorie ce porneşte de la ideea că ființele umane sunt motivate de nevoile nesatisfăcute, iar nevoile primare trebuie satisfăcute înaintea celor superioare. Această teorie a fost prezentată în lucrarea „Motivație şi personalitate", publicată în anul 1943.

[10] Hyden, Goran şi Julius Court, *op. cit.*, 2002.

5. transparența – gradul în care deciziile luate de oficialii publici sunt clare şi deschise votului cetățenilor sau reprezentanților acestora;
6. eficiența – gradul în care regulile facilitează procesul decizional rapid şi la timp.

În unele analize[11], sunt folosiți tot şase indicatori, însă de o altă natură. Observăm că prima propunere urmăreşte cuantificarea numai a aspectelor pozitive ale guvernării, în timp ce aceasta din urmă introduce şi posibilitatea existenței unor probleme sociale ce trebuie controlate şi rezolvate de către guvernanți, făcând trecerea spre conceptul de *proastă guvernare*:

1. voce şi responsabilitate – măsoară drepturile politice, civile şi umane;
2. instabilitate politică şi violență – măsoară posibilitatea declanşării unor manifestări violente, inclusiv terorism / schimbări în guvernare;
3. eficiența guvernării – măsoară competența birocrației şi calitatea serviciilor publice;
4. calitatea procesului normativ – măsoară incidența politicilor de piață neprietenoase;
5. domnia legii – măsoară nivelul respectării legii, dar şi posibilitatea declanşării unor acțiuni violente/criminale;
6. controlul corupției – măsoară exercițiul public al puterii în scopuri private, inclusiv mita şi corupția la nivel înalt.

O analiză mai detaliată ar putea combina elemente ale acestor două metodologii, deja aplicate de către creatorii lor[12], adăugând şi altele, ce rezultă din definițiile conceptului de guvernare. Astfel, putem sintetiza opt caracteristici majore ale bunei guvernări:

[11] Specialiştii Băncii Mondiale acordă o atenție deosebită problemei măsurării guvernării. Pentru detalii: http://info.worldbank.org/governance.

[12] Vezi şi United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, http://www.unescap.org.

1. Participarea la guvernare atât a femeilor, cât şi a bărbaţilor, atât directă, cât şi prin intermediul instituţiilor sau reprezentaţilor. Participarea trebuie să fie informată şi organizată, ceea ce înseamnă existenţa libertăţii de expresie şi de asociere, a unei societăţi civile bine conturată.

2. Domnia legii, ca summum al cadrului legal just implementat în mod imparţial. De asemenea, necesită şi protejarea drepturilor omului, în special a celor ale minorităţilor.

3. Transparenţa, care presupune următoarele: luarea deciziilor şi implementarea lor este în concordanţă cu regulile şi normele existente; informaţia circulă liber şi este disponibilă celor care sunt vizaţi de aceste decizii; informaţia este furnizată în forme şi prin mijloace comprehensibile etc.

4. Promptitudine, ca o condiţie a bunei guvernări de a furniza tuturor decidenţilor un plan de acţiune rezonabil, în conformitate cu promisiunile făcute şi interesele cetăţenilor.

5. Orientarea spre consens a tuturor formatorilor de opinii din societate. Buna guvernare necesită medierea diferitelor interese exprimate în societate, pentru a realiza consensul asupra ceea ce este spre binele societăţii şi asupra modalităţii de realizare a acestuia.

6. Echitate şi includere pentru toţi membrii societăţii. Aceasta presupune ca tuturor grupurilor sociale, în special celor vulnerabile, să li se acorde şansa de a se dezvolta.

7. Eficienţă, din punct de vedere atât al rezultatelor proceselor şi instituţiilor de guvernare, cât şi al folosirii resurselor naturale şi protecţiei mediului.

8. Responsabilitate, ca o caracteristică a activităţii nu numai a instituţiilor guvernamentale, ci şi a sectorului civil şi privat al societăţii. Responsabilitatea este strâns legată de transparenţă şi de domnia legii.

Aşadar, guvernarea poate fi măsurată. Putem folosi tipuri diferite de date, atât obiective, cât şi subiective, însă nu este atât

de uşor pe cât pare. Pe cât de simplu este să înregistrezi indicatori ai creşterii economice, ai forţei de muncă sau ai caracterizării sistemului de învăţământ, pe atât de dificil este să creezi şi să aplici indicatori unanim recunoscuţi ai fenomenului politic la scară largă, precum guvernarea sau drepturile politice.

Totuşi, ce înseamnă *buna guvernare*? În mediul internaţional, există tendinţa de a considera acest termen drept sinonim cu *democraţia liberală*. Organizaţiile internaţionale au ridicat caracteristicile guvernării specifice sistemelor politice occidentale la nivelul de deziderate universal-valabile. Motivaţia îşi are originile în colapsul sistemului comunist, moment în care democraţia s-a afirmat ca singura soluţie viabilă. Totuşi, în lume există o multitudine de ţări, care, deşi pretind că sunt democraţii liberale, au probleme serioase de guvernare. Cetăţenii şi, adesea, liderii acestor ţări îşi cer dreptul la *bună guvernare*, creând astfel condiţii favorabile extinderii influenţei occidentale pe scena internaţională. Această situaţie oferă avantaje majore, întrucât buna guvernare constituie baza dezvoltării economice, care, la rândul său, este o condiţie esenţială a asigurării securităţii şi, în consecinţă, a creării cadrului favorabil dezvoltării umane.

În ceea ce priveşte *proasta guvernare,* la o primă vedere, reprezintă, evident, opusul *bunei guvernări*, însă unde se opreşte aceasta din urmă şi unde începe prima?

Toate caracteristicile guvernării, enumerate mai sus, pot fi întrunite cu greu şi nu în totalitate. Foarte puţine ţări se apropie de standardele stabilite de diferitele organizaţii şi agenţii internaţionale de dezvoltare şi, în general, cele mai sărace ţări ale lumii constituie subiectul proastei guvernări.

Într-un sondaj realizat de ONU, referitor la problema guvernării între anii 1996-2000[13], ţările lumii au fost împărţite

[13] Court, Julius; Goran Hyden, Ken Mease, *Governance Performance: The AggregatePicture*, în „World Governance Survey Discussion Paper 3”, United Nations University, 2002.

în trei grupe: țări cu guvernare dezvoltată, țări cu guvernare medie şi țări cu guvernare slabă. Pentru aceasta, a fost folosită chiar metodologia propusă de Goran Hyden şi Julius Court, prezentată anterior. Surprinzător, în prima grupă au intrat țări precum Chile, India, Iordania, Mongolia, Tanzania şi Thailanda, al căror scor de agregare a celor şase indicatori a fost peste 90 (maxim 150, minim 30 puncte). Surprinzător este nu numai punctajul ridicat, ci mai ales diversitatea acestui grup: de la una dintre cele mai sărace țări africane (Tanzania) la o țară asiatică nou industrializată (Thailanda), o mare putere a lumii (India) şi un regat islamic (Iordania).

În cel de-al doilea grup au intrat țările cu un punctaj între 80 şi 60: Indonezia, China, Peru, Argentina şi Bulgaria. Şi aici avem de-a face cu o largă diversitate: țări aflate în tranziție (Bulgaria, Indonezia, Peru), o țară în criză, în momentul realizării sondajului (Argentina) şi o țară în dezvoltare accelerată (China).

În fine, țările cu punctaj scăzut (sub 60 puncte) – Togo, Pakistan, Rusia, Kyrgyzstan şi Filipine – constituie obiectele proastei guvernări. Punctajul redus indică importanța scăzută a normelor şi regulilor existente atât pentru decidenții politici, cât şi pentru mare parte a societății civile. Atunci când primii abuzează de puterea dobândită, ignorând, în special, drepturile cetățenilor, scorul guvernării scade dramatic, indicatorii enumerați primind un punctaj foarte redus.

Aşadar, şi *proasta guvernare* este măsurabilă, însă fiind plasată la polul opus al *bunei guvernări*. Ea vizează măsura în care NU sunt întrunite caracteristicile de bază ale guvernării şi, la fel ca buna guvernare, este definită în mare măsură subiectiv. Afirmăm acest lucru întrucât, dincolo de indicii şi indicatorii obiectivi, lumea este definită în funcție de background-ul nostru genetic şi cultural, de contextul social şi istoric în care trăim. Structura realității sociale este complexă şi invizibilă. Lumea în care trăim are caracteristici atât intrinseci, cât şi dependente de

observator. Obiectele din jurul nostru există independent de atitudinea pe care o avem vis-à-vis de ele, însă descrierea lor este pur subiectivă. În consecință, oamenii răspund nu doar la aspectele obiective ale unei situații, ci şi la cele subiective. Odată ce aceste înțelesuri au fost atribuite, comportamentul este determinat de sensul asociat. Aceste idei le putem aplica şi în analiza guvernării, mai ales în cazul în care aceasta este privită drept generator de securitate sau, dimpotrivă, de insecuritate. Existența instabilității politice, a corupției, a nivelului scăzut de trai, lipsa libertății de acțiune şi de exprimare, marginalizarea grupurilor minoritare, reunite sub numele de *proastă guvernare*, sunt cauzele izbucnirii unor conflicte violente, de genul celor care au tulburat lumea în ultimii 10-15 ani.

4. DIMENSIUNEA ECONOMICĂ

Problema dimensiunii economice a securității este una deosebit de controversată şi politizată. Iată cum se raportează la dimensiunea economică a securității principalele curente politico-economice:

- mercantiliştii şi neomercantiliştii pun pe primul loc statul, ca gestionar al scopurilor sociale şi politice pentru care este generată bunăstarea şi ca furnizor al securității necesare desfăşurării tuturor activităților economice. Din această perspectivă, dimensiunea economică a securității este doar o parte a securității naționale, ce reprezintă principala prioritate a statului.
- liberalii, în schimb, pun pe primul loc economia şi afirmă că aceasta ar trebui să constituie baza oricărui construct social, iar piața trebuie să fie lăsată să opereze cât mai liber, fără intervenția statului. În viziunea liberală, statul furnizează legile şi securitatea în domeniile politic şi militar şi sprijină constructele sociale în acele arii în care economia nu o poate

face. Din această perspectivă, principalul scop al securităţii constă în dezvoltarea regulilor care creează mobilitatea economiilor naţionale.

- socialiştii adoptă o poziţie intermediară, afirmând că economia constituie baza constructului social, iar statul poate exista în afara acestei logici, sarcina sa fiind aceea de a „guverna" economia în funcţie de scopurile politico-sociale ale justiţiei şi echităţii. Socialiştii pun accentul pe securitatea celui slab din punct de vedere economic şi împotriva celui puternic, bogat.

Aşadar, există modele diferite atât economice, cât şi de securitate. Înainte de sfârşitul Războiului Rece, modelele economice aveau drept bază economiile naţionale, în mare măsură autosuficiente, excluzând posibilitatea cooperării externe semnificative şi promovând protecţia oferită de stat faţă de competiţia externă. Această concepţie a condus la izolare parţială. Corespunzător aceleiaşi perioade de timp, modelele de securitate erau centrate pe confruntarea echilibrată dintre puteri sau superputeri şi aliaţii lor. După Războiul Rece, liberalizarea şi democratizarea economică au determinat şi modificarea modelului de securitate, în prezent, realizarea securităţii fiind bazată pe interdependenţa şi cooperarea dintre state atât în problemele interne, cât şi în cele externe.

Din punct de vedere operaţional, dimensiunea economică a securităţii poate fi analizată luând în considerare următorii indicatori, alături de cei specifici zonei sau regiunii analizate:

- la nivel naţional, capacitatea statului de a gestiona probleme precum inflaţia, şomajul, calitatea vieţii, balanţa de plăţi dezechilibrată, lipsa oportunităţilor economice, nivelul crescut de protecţionism, dependenţa de resursele naturale externe etc.;

- capacitatea statelor de a-şi menţine independentă producţia militară din punct de vedere economic, reflectând relaţia dintre puterea economică şi cea militară;

- la nivel internaţional, raportul dintre cei care pierd şi cei care câştigă pe piaţa globală şi ritmul în care acesta provoacă adâncirea inegalităţilor economice;

- comerţul ilegal cu fiinţe umane, droguri, arme uşoare, arme de distrugere în masă etc.

În prezent, problema cea mai importantă în ceea ce priveşte dimensiunea economică a securităţii este *sărăcia persistentă şi de mare amploare*. Cu toate că, la nivel global, se observă, în anul 2004, o creştere cu 3,8% a produsului intern brut, rata inflaţiei şi rata şomajului indică adevărata situaţie (Figura nr. 2):

	Rata inflaţiei	**Rata şomajului**
Ţările dezvoltate	1 – 4%	4 – 12%
Ţările în curs de dezvoltare	5 - 60%	30%

Figura nr. 2

Situaţia este cu atât mai dramatică cu cât observăm că sărăcia este concentrată pe largi zone: Asia de Est şi Sud-Est şi Africa. Acestea sunt zone în care s-a creat un cerc vicios din care ţările respective vor ieşi cu greu, întrucât sărăcia provoacă boli infecţioase, degradarea mediului şi războaie civile, ce, la rândul lor, determină creşterea în amploare a sărăciei.

Ieşirea din cercul vicios este posibilă doar prin eforturi internaţionale coordonate a căror finalitate este scăderea nivelului sărăciei şi întărirea capacităţii ţărilor sărace de a-şi rezolva propriile probleme şi de a preveni răspândirea ameninţărilor la adresa securităţii internaţionale. Aceste eforturi trebuie să vizeze şi celelalte dimensiuni ale securităţii, întrucât, după cum vom arăta în continuare, problemele economice ale securităţii sunt legate nu numai de dimensiunea politică, ci şi de cea socială, culturală sau ecologică a securităţii. Puterea unei economii este determinată şi de aspecte precum: mărimea ţării, stabilitatea sistemului politic, relaţiile cu vecinii şi

instituționalizarea relațiilor externe, capacitatea de adaptare instituțională şi umană la schimbările intervenite în condițiile interne şi externe etc.

5. DIMENSIUNEA SOCIALĂ

La fel ca celelalte dimensiuni ale securității, nici despre dimensiunea socială nu se poate vorbi fără a face referire la cea politică, economică, culturală, ecologică şi, deşi nu este obiectul studiului de față, militară.

Dimensiunea socială poate fi analizată în termeni de populație şi mişcarea populației (numărul, ritmul de creştere, evoluția componentelor sporului natural şi a emigrației externe, structura demografică, durata medie a vieții, nivelul de instruire dau profilul demografic al unei populații), norme şi reguli, statusuri şi roluri, interacțiuni între actorii sociali etc. Dintre aceste aspecte este deosebit de important cel al populației, întrucât numărul şi calitatea acesteia determină în mare măsură atât puterea statului, cât şi politicile pe care acesta le promovează la nivel național şi internațional.

Cele mai importante tendințe[14] ce se manifestă la nivel mondial au implicații esențiale asupra securității, la oricare dintre nivelurile sale. Astfel, tendințele manifestate de fertilitate în ultimii ani indică deplasarea centrului de greutate al populației globale din lumea dezvoltată în lumea în curs de dezvoltare. Acest lucru este cu atât mai grav cu cât, aşa cum am arătat şi în capitolul dedicat dimensiunii economice a securității, aceeaşi zonă este caracterizată de acutizarea sărăciei. În acelaşi timp, în topul țărilor cu cei mai mulți locuitori, primele patru națiuni (China, India, SUA şi Indonezia) vor rămâne pe aceleaşi locuri în următorii 20 ani, iar următoarele

[14] Nichiporuk, Brian, *The Security Dynamics of Demographic Factors*, RAND Corporation, 2000.

şase se vor schimba semnificativ: Rusia şi Japonia vor părăsi topul celor zece, în timp ce Nigeria, Pakistan, Bangladesh şi Etiopia vor urca. Pe lângă creşterea naturală a populației, se înregistrează sporirea numărului refugiaților, care provin şi ei din țările în curs de dezvoltare sau din cele măcinate de violențe. În anul 1995, numărul acestora se ridica la peste 14,4 milioane, cu tendință de creştere. De asemenea, o altă tendință majoră a lumii de azi este urbanizarea masivă. Peste jumătate din populația lumii trăieşte în arii urbane, ce, în unele națiuni, devin disproporționat de mari în raport cu suprafața țării. Prognozele sugerează că, până în anul 2015, în lume vor exista peste 20 megaoraşe (cu peste 10 milioane locuitori).

Ce implicații au aceste tendințe asupra securității? În primul rând, se observă schimbări majore în natura conflictului: este posibilă creşterea prevalenței conflictului urban. Acesta este atractiv pentru forțele de insurgență şi gherilă, deoarece poate egaliza conflictul dintre forțele armate sofisticate din punct de vedere tehnologic şi cele mai puțin sofisticate (vezi cazul Irakului). Pe de altă parte, şi influența diasporelor etnice este în creştere, care, datorită globalizării, pot modifica cu uşurință cursul conflictului din țara-mamă.

În al doilea rând, există şi se vor manifesta în continuare schimbări ale surselor puterii naționale: ratele diferite ale fertilității influențează şi sursele puterii militare prin scăderea sau, dimpotrivă, creşterea populației apte pentru serviciul militar. Statele cu fertilitate scăzută vor fi determinate să înlocuiască puterea umană cu tehnologia, în timp ce, în contrast, în statele cu fertilitate crescută, armata va fi alcătuită atât dintr-o forță de elită unică, cât şi dintr-o forță mai mare de rezervişti, mai puțin instruită sau echipată.

În fine, sunt şi vor fi înregistrate în continuare schimbări în sursele conflictului. În urmă cu aproximativ cinci decenii, forțele demografice aveau capacitatea de a schimba balanța puterii, însă, în prezent, conflictul poate fi influențat şi de

fluxurile de refugiați (vezi cazul fluxului de refugiați kosovari în Macedonia). În plus, populațiile relativ tinere manifestă o tendință crescută spre violență. Acest risc este prezent în multe dintre națiunile din Orientul Mijlociu şi din Africa. De asemenea, ratele de creştere diferite din grupuri culturale sau populații vecine pot constitui baza declanşării unui conflict etnic, aşa cum s-a întâmplat în Bosnia-Herțegovina, unde teama că musulmanii îşi vor spori controlul, alături de colapsul aparatului de stat iugoslav, au alimentat acest tip de conflict. În acest context, trebuie subliniat faptul că relația dintre factorii demografici şi conflict nu se desfăşoară într-un singur sens: într-adevăr, manifestarea factorilor demografici constituie una dintre sursele conflictului, dar şi conflictul în sine creează profunde consecințe demografice (de exemplu, refugiații).

Totuşi, influența evoluției şi mişcării populației este prezentă nu numai la nivel strategic şi internațional, ci şi în plan intern, unde populația poate formula cerințe şi crea presiuni asupra societății care, dacă nu le va satisface, se va confrunta cu mişcări sociale violente sau cu conflicte de intensități diferite. În populațiile europene, pe de o parte, natalitatea, mortalitatea, nupțialitatea au valori din ce în ce mai mici. Pe de altă parte, vârsta medie la căsătorie, la prima căsătorie, la naşterea primului copil, frecvența disoluției familiilor, a uniunilor consensuale sunt în creştere. Ceea ce diferențiază, însă, populațiile europene sunt ritmul în care au loc aceste evoluții şi profunzimea schimbărilor. Ca urmare, ele se diferențiază şi prin rapiditatea şi amploarea cu care sunt confruntate de problemele sociale cauzate de aceste evoluții. În influențarea lor, determinismul socio-economic este foarte important.

Cunoaşterea exactă a stării demografice ar putea reprezenta cea mai bună evaluare a durabilității dezvoltării economice şi, implicit, a modalităților de realizare a stării de securitate. Aceasta, pentru că interacțiunea securitate - economic - demografic este prezentă în toate stadiile dezvoltării

individului. Pornind de la constrângerile economice resimțite de individ, trebuie să fie tot atâtea obiective ale strategiilor şi politicilor economice, sociale şi, în final, de securitate.

6. DIMENSIUNEA CULTURALĂ

Dimensiunea culturală a securității comportă două aspecte: pe de o parte, impactul culturii asupra securității, iar, pe de altă parte, existența sau inexistența unei culturi de securitate. Acest din urmă aspect este evident mai ales în cazul absenței unei culturi de securitate, ceea ce poate reprezenta o vulnerabilitate a națiunii respective, cu implicații asupra întregii comunități internaționale.

Impactul culturii asupra securității umane nu poate fi studiat fără referiri consistente la identitatea culturală locală, sistemele de valori care conservă capitalul social şi cultural şi sistemele indigene de cunoaştere. Amenințările la adresa dimensiunii culturale a securității pot apărea din cauza dezvoltării unor politici al căror rezultat este marginalizarea populației indigene sau omogenizarea unor populații diverse pentru a menține stabilitatea politică. Unele țări se confruntă cu conflicte etnice la nivel subnațional, grupuri de diverse etnii sau practici religioase, diferite de cele ale populației majoritare, implicându-se în dezbaterile politice (de exemplu, în India de Nord, controlul economiei de către persoane din comunități de altă limbă sau etnie a condus la confruntări violente).

De asemenea, analiza de securitate trebuie să se oprească şi asupra aspectelor tehnico-ştiințifice ale dimensiunii culturale a securității. Un exemplu edificator este constituit de revoluția în domeniul militar, ca segment al realității sociale. Fie că sursele acestui tip de revoluție se află în sfera civilă a societății, fie că se află în cea militară, este evident faptul că saltul generat are multiple efecte asupra securității la toate nivelurile sale.

Inovațiile tehnico-științifice pot constitui atât mijloace pentru creşterea gradului de realizare a stării de securitate, cât şi factori de risc, în funcție de interesele umane şi de utilizarea ce decurge de aici.

La nivel internațional, se observă că globalizarea a accentuat fenomenul de aculturație împotriva căruia s-au ridicat multe voci, în special cele aparținând grupărilor naționaliste. În acest context, religia reprezintă unul dintre cele mai importante aspecte ale dimensiunii culturale a securității, ea deținând un rol-cheie atât prin prevenirea, cât şi prin provocarea unor variate forme de conflict (de la războiul tradițional stat contra stat, până la formele neconvenționale de violență politică exercitată de grupuri sau indivizi). Astfel, putem afirma că religia este relevantă pentru toate conflictele, întrucât cuprinde concepte precum viață şi moarte, război sfânt sau război drept. De asemenea, în analiza factorului religios al dimensiunii culturale a securității trebuie să se țină seama de câteva axiome[15]:

- conflictele religioase tind să aibă un nivel mai mare de intensitate, severitate, brutalitate şi letalitate decât celelalte forme de conflict;
- războaiele au o durată mai mare atunci când religia este un important factor declanşator;
- peste jumătate din conflictele contemporane au o dimensiune religioasă covârşitoare;
- în cazul eşecului unui stat, liderii religioşi reprezintă figuri principale de autoritate;
- factorii religioşi sunt invariabil legați de identitatea grupurilor etnice, de limba, teritoriul, politica şi economia acestora;
- factorii religioşi constituie o componentă esențială a procesului de gestionare şi rezolvare a conflictelor.

[15] Otis, Pauletta, *Religion and War in the Twenty-first Century*, în „Religion and Security: The New Nexus in International Relations", Joint Military Intelligence College, 2004.

Conform unui studiu realizat de Centrul pentru Informații de Apărare[16], la începutul anului 2005, în cele cinci mari regiuni ale globului, se înregistrau 22 de conflicte armate majore şi 28 de „puncte fierbinți", care ar putea să se transforme în războaie, având la bază cauze de natură etnică, religioasă, teritorială şi/sau ideologică. Există trei motive principale pentru care, în ultimele decenii, chiar dacă numărul conflictelor intra şi interstatale a scăzut, conflictele zonale sunt o trăsătură definitorie, iar natura lor este preponderent etnico-religioasă: eşecul din ce în ce mai evident al ideologiilor şi instituțiilor; puterea religiei în furnizarea resurselor ideologice necesare menținerii ideii de justiție socială; puterea religiei în furnizarea bazei ideologice pentru coerența şi coeziunea socială. La sfârşit de secol XX şi început de secol XXI, problemele lumii au devenit mult mai complexe, iar soluțiile oferite de diversele curente şi programe politice sunt din ce în ce mai incapabile să ofere explicații pentru riscurile, pericolele şi amenințările cu care se confruntă omenirea. Chiar şi capitalismul şi democrația întâmpină probleme semnificative în a explica motivele existenței unor discrepanțe majore între idealul de dezvoltare impus lumii a treia şi realitățile cu care aceasta se confruntă. În schimb, religia, chiar dacă nu oferă soluții practice, reprezintă o adevărată alinare pentru mulți dintre cei aflați într-o profundă stare de insecuritate.

7. DIMENSIUNEA ECOLOGICĂ

În ultimii ani este tot mai evident faptul că omenirea se află într-o profundă criză ecologică. Dimensiunea ecologică comportă, mai mult decât celelalte dimensiuni ale securității, un discurs dramatic în favoarea securizării, atât din partea

[16] Center for Defense Information, *World at War*, în „The Defense Monitor", vol. XXXIV, nr. 1/2005.

guvernelor, cât mai ales din partea societății civile, însă rezultatele nu sunt întotdeauna încununate cu succes, chiar şi atunci când măsurile luate sunt de mare amploare. Prioritățile celor două agende nu sunt întotdeauna clare. Există dezbateri aprinse asupra tipului de probleme ce pot fi politizate şi cele care necesită intervenție imediată. Evident, dezastre concrete, precum Cernobâlul sau inundațiile masive (vezi cazul Asiei de Sud-Est devastată de tsunami şi cel al României), dictează acțiuni imediate care să prevină repetarea lor. În aceste cazuri, în general, locația geografică şi nivelul de bunăstare al țării respective joacă un rol decisiv în interesul acordat combaterii efectelor dezastrului. De exemplu, guvernele țărilor sărace tind să perceapă politicile industriale de mediu drept ceva pe care nu şi-l pot permite.

Studiile de specialitate[17] au arătat că, în principal, există trei categorii de amenințări ce definesc dimensiunea ecologică a securității:

1. Amenințările din partea mediului natural la adresa civilizației umane, ce nu sunt rezultatul acțiunilor umane: cutremurele şi erupțiile vulcanice, asupra cărora există dezbateri în ceea ce priveşte cauzele producerii lor; căderile de meteoriți, ciclul natural de întoarcere la o epocă glaciară.

2. Amenințările cauzate de acțiunile umane asupra sistemelor naturale sau structurilor planetei, atunci când schimbările făcute par a constitui amenințări existențiale la adresa unei părți sau a întregii civilizații. Un exemplu evident este poluarea, ce are printre efecte distrugerea stratului de ozon.

3. Amenințările cauzate de acțiunile umane asupra sistemelor naturale sau structurilor planetei, atunci când schimbările făcute nu par a constitui amenințări existențiale la adresa unei părți sau a întregii civilizații, însă, pe termen lung, există efecte perverse (de exemplu, exploatarea resurselor minerale).

[17] Buzan, Barry, Ole Waever şi Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers Inc., USA, Colorado, 1998.

Aceste trei categorii cuprind o varietate de probleme, precum:

- distrugerea ecosistemelor: schimbarea climei, pierderea biodiversității, distrugerea pădurilor, deşertificarea, distrugerea stratului de ozon, diverse forme de poluare etc.;
- problemele energetice: reducerea, raritatea şi distribuția inegală a resurselor naturale, poluare, gestionarea dezastrelor (nucleare, chimice);
- probleme demografice: creşterea populației şi implicit a consumului în raport cu resursele planetei, condițiile insalubre de trai şi răspândirea bolilor infecțioase, urbanizarea irațională etc.;
- probleme legate de hrană: sărăcia, foametea, consumul în exces, degradarea terenurilor cultivabile şi a resurselor de apă etc.;
- probleme economice: menținerea unor modele nesustenabile de producție, instabilitate socială legată de existența lipsurilor şi a distribuției inegale a resurselor etc.;
- conflicte sociale: războaiele ce produc pierderi ecologice.

Exceptând categoria „distrugerea ecosistemelor”, nici una dintre celelalte nu este o problemă exclusiv ecologică. Acestea se intersectează cu celelalte dimensiuni ale existenței umane, implicit ale securității, însă aici sunt privite din punctul de vedere al impactului pe care îl au asupra mediului natural. Mai mult, degradarea mediului include un lung şir de disfuncții majore şi complexe, care se întrețin unele pe altele, sporind lanțul vulnerabilităților. De exemplu, despăduririle conduc la degradarea solului, ceea ce influențează negativ producția agricolă. Acesta afectează atât exporturile, cât şi rezervele de hrană ale populației, determinând apariția anumitor boli, scăderea coeziunii sociale şi, implicit, mişcări sociale. În acest context, sunt accentuate tendințe precum autoritarismul, violența, instabilitatea politică, dar şi strămutări masive de populație.

Ne vom opri, în continuare, asupra celei mai importante probleme ce este cuprinsă în dimensiunea ecologică a securității: schimbarea climei, implicit încălzirea globală.

Problema schimbării climei îngrijorează specialiştii deoarece, aşa cum am arătat anterior, sunt create vulnerabilităţi, riscuri, pericole şi chiar ameninţări la adresa securităţii umane, ce pot fi cu greu ameliorate şi contracarate. În ceea ce priveşte *încălzirea globală*, este definită prin creşterea, în timp, a temperaturii medii a atmosferei şi oceanelor Pământului.

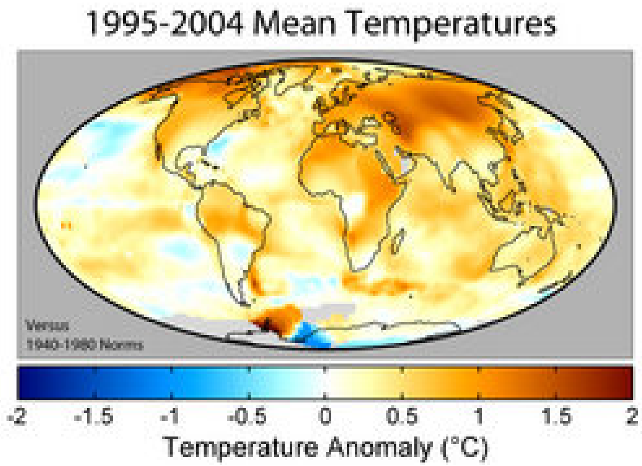

Figura nr. 3

Sursa: World Meteorological Organization şi UN, *Climate Change 2001: Summary for Policymakers. A Report of Working Group I of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, 2001

Astfel, în ultimii cincizeci de ani, au fost înregistrate următoarele tendinţe[18]:

- creşterea temperaturii medii la suprafaţă cu 0,6ºC, urmând ca, până în anul 2100, să crească cu 5,8ºC (Figura nr. 3);

- scăderea calotei de zăpadă şi gheaţă;

- creşterea nivelului mediu al mării şi al temperaturii oceanului;

[18] World Meteorological Organization şi UN, *Climate Change 2001: Summary for Policymakers. A Report of Working Group I of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, 2001, http://www.ipcc.ch.

- creşterea cantităţii precipitaţiilor cu 0,5-1% la 10 ani, în special în emisfera nordică;

- creşterea cu 2-4% a frecvenţei precipitaţiilor abundente în emisfera nordică;

- scăderea frecvenţei apariţiei temperaturilor minime extreme şi creşterea frecvenţei apariţiei temperaturilor maxime extreme;

- alterarea atmosferei din cauza emisiilor de gaze şi aerosoli rezultate din activitatea umană.

Cauzele acestui fenomen se află atât în procesele interne ale planetei, cât şi în cele externe, de natură umană sau nu. Principala cauză este considerată a fi emisia aşa-numitelor gaze de seră, în special dioxidul de carbon, metanul şi oxidul nitros rezultate din arderile de combustibili, activităţile industriale şi agricole. Gazele de seră creează *efectul de seră*, care, în limite naturale, ajută la menţinerea vieţii pe pământ (fără acest efect, temperaturile ar fi cu 30ºC mai scăzute), însă în mari cantităţi cauzează distrugerea stratului de ozon din atmosferă şi favorizează încălzirea excesivă a planetei. Comunitatea internaţională a luat măsuri ce se doresc a fi eficiente, însă nu toate ţările sunt de acord cu ele. Astfel, prin Protocolul de la Kyoto (devenit activ din februarie 2005), ţările industrializate sunt constrânse să reducă, până în 2008-2012, emisiile de carbon cu 5% sub nivelul înregistrat în anul 1990, în timp ce ţările în curs de dezvoltare vor fi finanţate în scopul dezvoltării sustenabile a domeniilor energetic, industrial, al producerii tehnologiilor „curate" şi al gestionării deşeurilor toxice.

Schimbările climaterice, în special încălzirea globală, au afectat deja majoritatea sistemelor biologice şi fizice în multe părţi ale lumii: topirea gheţarilor; îngheţarea târzie şi topirea timpurie a râurilor şi lacurilor; dispariţia anumitor specii de plante, mamifere, păsări şi reptile etc. Mai mult, însăşi existenţa umană este ameninţată de aceste evenimente, fiind favorizată apariţia unor evenimente neprevăzute, cu efecte negative.

De exemplu, creşterea frecvenţei de apariţie a temperaturilor maxime poate provoca: creşterea incidenţei deceselor şi a bolilor cardiovasculare la grupurile umane de vârstă înaintată; creşterea riscului de distrugere a recoltelor; creşterea cererii de electricitate şi, în consecinţă, apariţia unei crize energetice; criza turismului prin reorientarea către alte zone etc.

Sporirea frecvenţei precipitaţiilor abundente cauzează inundaţii, alunecări de teren, creşterea eroziunii solului, distrugerea florei şi faunei din zonele inundate, distrugerea proprietăţilor umane, riscuri la adresa sănătăţii şi existenţei oamenilor din zonă etc. În cazul României, aceste evenimente au luat amploare în ultimul an. Este evident că se înregistrează şi în ţara noastră, în ultimii ani, o creştere a temperaturii medii globale. Conform studiilor realizate de Administraţia Naţională de Meteorologie, în România, există diferenţieri regionale de temperatură. În afara Carpaţilor, în Muntenia, Oltenia, Moldova creşterea medie a temperaturii este mai mare decât în spaţiul intracarpatic, în Transilvania. În ultimii 100 de ani, temperatura medie în România a crescut cu 0,4ºC. Consecinţa este o înmulţire a fenomenelor meteorologice extreme, precum: ploile abundente; creşterea frecvenţei zilelor caniculare; descreşterea frecvenţei zilelor de iarnă; majorarea semnificativă a mediei temperaturii minime din timpul verii; ridicarea mediei temperaturii maxime în timpul iernii şi verii (până la două grade C, în sudul şi sud-estul ţării), îngustarea plajelor ca urmare a creşterii nivelului mării etc. În anul 2005, primul val de inundaţii din România a afectat mii de vieţi umane (24 decese), a distrus numeroase case şi infrastructură importantă (peste 3.500 case distruse, 2 mii case în pericol de prăbuşire, 89 şcoli şi 24 biserici afectate, 375 km drumuri naţionale distruse, 699 poduri avariate) şi au fost „înghiţite" de ape 300.000 ha de teren agricol (cele mai afectate sunt culturile de grâu - 149.571 ha, porumb – 40.772 ha, floarea-soarelui - 26.347 ha, păşuni

naturale – 7.300 ha) şi de păduri (drumuri forestiere – 657,25 km, copaci rupţi – 132.920 m^3)[19]. Luna septembrie a adus un nou val de inundaţii, cu efecte devastatoare atât în zonele rurale, cât şi în cele urbane.

În acelaşi timp, uraganele Katrina şi Rita au provocat nenumărate pierderi de vieţi omeneşti şi distrugeri uriaşe în SUA, demonstrând că în faţa naturii nu mai putem vorbi despre mari puteri şi state mici şi mijlocii sau despre state dezvoltate şi state în curs de dezvoltare. Doar sistemul de răspuns la aceste dezastre poate demonstra diferenţele de dezvoltare dintre aceste ţări.

---

[19] Sursa: Ministerul Administraţiei şi Internelor, http://www.mai.gov.ro.

8. CONCLUZII ŞI PROPUNERI

➢ Este evident faptul că procesul prin care starea de insecuritate a oamenilor din cadrul unei naţiuni se poate propaga la nivel zonal, regional sau global, dând naştere unui conflict armat internaţional porneşte de la nivelul individului. Securitatea, de la nivelul naţional până la cel internaţional, nu poate fi analizată numai în termeni de state naţiune şi interesele lor, ci, în ultimă instanţă, depinde de indivizii umani şi interesele lor, cu alte cuvinte de *securitatea umană*.

➢ Securitatea umană se manifestă în special în cadrul dimensiunilor nonmilitare ale securităţii, întrucât dimensiunea militară vizează, în mare parte, capacitatea guvernului de a contracara pericolele şi ameninţările militare interne şi externe, dar şi folosirea forţei militare pentru a apăra statele sau guvernele împotriva pericolelor şi ameninţărilor nonmilitare la adresa existenţei lor. Cu toate acestea, dimensiunile nonmilitare ale securităţii şi cea militară sunt profund interdependente, orice risc, pericol sau ameninţare manifestat(ă) într-una dintre ele afectându-le şi pe celelalte.

➢ Problema securităţii umane se referă, de fapt, în practica de zi cu zi la insecuritatea umană, întrucât existenţa vulnerabilităţilor, riscurilor, pericolelor şi ameninţărilor ne face să conştientizăm nevoia de securitate. Astfel, cauzele insecurităţii umane afectează gradual toate nivelurile societăţii, produc reacţii internaţionale, inclusiv recurgerea la forţa armată de către un stat sau un grup de state, ajungându-se, în final, la declanşarea unui conflict armat.

➢ Analizând aceste aspecte ale securităţii, observăm că definiţia conceptului s-a schimbat drastic. Cadrul care a determinat, în mare măsură, transformarea sa este globalizarea.

➢ Din cauza transformării caracteristicilor mediului internaţional de securitate, relaţia dintre diferitele dimensiuni ale securităţii s-a schimbat, în sensul modificării priorităţilor.

Centrarea atenţiei pe dimensiunea militară a securităţii nu este suficientă pentru a câştiga războiul împotriva terorismului sau a celorlalte tipuri de ameninţări asimetrice.

➢ Realizarea securităţii depinde de abordarea concomitentă a tuturor celor şase dimensiuni ale sale: militară, politică, economică, socială, culturală şi ecologică. Mai mult, la nivel global, interdependenţele s-au dovedit a fi mai mult decât economice şi militare, comportând şi aspecte politice, sociale, culturale şi chiar de mediu.

➢ Ca o consecinţă a globalizării, ea însăşi o sursă de tensiune între cei care beneficiază şi cei care sunt dezavantajaţi prin efectele sale, interesele actorilor statali, zonali şi regionali au devenit inseparabil legate de cele ale actorilor naţionali şi internaţionali din alte zone şi regiuni, de stabilitatea şi securitatea întregii lumi.

➢ Cu alte cuvinte, securitatea unui actor este dependentă de securitatea altuia, de aici luând naştere nevoia de cooperare internaţională multilaterală.

➢ În faţa acestor transformări, statul acordă atenţie sporită uneia dintre cele mai importante funcţii ale sale, anume asigurarea securităţii. Statele democratice nu îşi militarizează politicile, economia sau viaţa societăţii, în ansamblul său, ci, dimpotrivă, menţin echilibrul între calitatea vieţii şi capacităţile militare ale statului şi între societatea civilă şi cea politică, pe de o parte, şi forţele armate, pe de altă parte. Astfel, aceste state menţin controlul civil democratic asupra politicilor militare, armatei şi bugetului de apărare. Propunem ca, după o analiză a utilităţii realizată de către forurile competente în domeniu, această temă a controlului civil democratic asupra armatei să fie dezvoltată cu scopul înţelegerii nuanţate a importanţei acestei caracteristici definitorii a statului de drept.

➢ Totuşi, securitatea naţională devine şi responsabilitatea alianţelor internaţionale. În ultimii ani, din ce în ce mai multe domenii de responsabilitate a statului intră în sfera guvernării

globale, devenind internaţionale şi transnaţionale. Astfel, deşi deciziile cheie asupra problemei păcii şi războiului sunt luate, la nivel naţional, de către elita politică, cu suportul populaţiei, iar la nivel internaţional, de către organele de conducere ale grupărilor instituţionalizate de state, rolul acestora din urmă în rezolvarea conflictelor interne este în creştere.

➢ În viitor, pentru a răspunde cerinţelor de securitate formulate de către grupările de state, preconizăm orientarea politicilor de securitate în special către nivelurile zonal, regional şi global, cu o sporire a atenţiei acordate dimensiunilor nonmilitare, însă fără a reduce din importanţa acordată celei militare. În consecinţă, dimensiunea militară a securităţii nu poate fi trecută pe locul doi în agenda internaţională, chiar dacă redefinirea securităţii subliniază aspectele nonmilitare ale acesteia.

➢ Din aceste motive, sugerăm să fie analizată utilitatea continuării studiului acestei teme în cadrul unui grup de lucru format din specialişti atât militari, cât şi civili, cu scopul dezvoltării unui model pertinent al relaţiilor dintre dimensiunile securităţii.

EDITURA UNIVERSITĂŢII NAŢIONALE DE APĂRARE „CAROL I”

Redactor: Corina VLADU
Tehnoredactor: Marioara PETRE-BĂJENARU

Bun de tipar: 04.10.2005
Hârtie: A3 Format: A5
Coli tipar: 2,625 Coli editură: 1,3125

Lucrarea conţine 42 de pagini
Tipografia Universităţii Naţionale de Apărare „Carol I”

CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ŞI SECURITATE
Şoseaua Pandurilor, nr. 68-72, sector 5, Bucureşti
Telefon: (021) 319.56.49, Fax: (021) 319.55.93
E-mail: cssas@unap.ro, Website: http://cssas.unap.ro

B. 141/1733/2005 C. 344/2005